**Ignácz Károly**

# Az 1945. évi választások Budapesten

1945 őszén Budapest lakosságát egymás követően kétszer is a szavazóurnákhoz szólították: október 7-én külön, csak e területen[1] önkormányzati (törvényhatósági), majd november 4-én az egész országra kiterjedő nemzetgyűlési választást tartottak. Jelen tanulmányban elsőként a választójogi szabályozás, a nagyarányú jogkiterjesztés kerül bemutatásra, mind összességében, mind a fővárosi kerületek szintjén. Ezt követően az eredmények alapján arra keresem a választ, hogy a két választás közötti rövid időszakban változott-e az egyes politikai erők támogatottsága, történtek-e jelentősebb „átszavazások" a pártok között, és röviden kitérek a férfi és női választói magatartás közötti jelentős különbségre is. Végül a legrészletesebb, szavazóköri szintű eredmények alapján vizsgálom az egyes pártok szavazóbázisát, azaz hogy mely városrészekben szerepeltek a legjobban, illetve a leggyengébben, majd összehasonlítom az így kapott politikai „mintázatokat" a korábbi, 1939. évi országgyűlési választás hasonló adataival, jellemzőivel.

## A választójogosultság jelentős kiterjesztése

A kétféle választás szabályozása, az augusztus végi kormányrendelet[2] és a szeptemberi, 1945. évi VIII. tc. lényegében megegyezett: általános, titkos, közvetlen és egyenlő, továbbá arányos rendszerben pártlistákra történő szavazást írt elő. A jogkiterjesztés mértékének érzékeltetéséhez a két világháború közötti rendszer megfelelő adataival való összehasonlítás módszere adódik: az *1. táblázat* a törvényhatósági választójogosultak számát és az összlakossághoz viszonyított arányát mutatja meg Budapesten.[3]

[1] Két választásra nemcsak a fővárosban, hanem a környező településeken, azaz az úgynevezett Nagy-Budapest területén került sor.
[2] Az ideiglenes nemzeti kormány 7460/1945. ME. sz. rendelete. *Magyar Közlöny* 1945. szeptember 1. 5–9. o.
[3] Választási éveknek a törvényhatósági szavazások időpontjait vettem, továbbá az 1939. évet (1935 után a következő törvényhatósági választás már csak 1945-ben volt). A népességszám forrásai: *Budapest Statisztikai Évkönyvei.* A választójogosultak számának adatai: *Budapest Statisztikai Évkönyve,* 1921–1924. 565–567.; 1927. 284.; 1930. 160.; 1931. 124.; 1935. 133. és 138. o. A parlamentiek esetében 1925-re vonatkozó adat hiányában az 1926. évi választójogosultak számát vettem. 1945-re: Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) 283. f. 28/36. ő.e. (SZDP Választási Iroda anyagai) és HUBAI László: *Magyarország XX. századi választási atlasza.* Napvilág, Bp., 2001. II. kötet 162. o.

*1. táblázat.* A törvényhatósági és parlamenti választójogosultak számának és arányának alakulása Budapesten 1920 és 1945 között

| Választási év | Népesség száma (N) | Törvényhatósági választójogosultak | | Parlamenti választójogosultak | |
|---|---|---|---|---|---|
| | | száma (N) | aránya (%) | száma (N) | aránya (%) |
| 1920 | 928 996 | 464 718 | 50,02 | 464 718 | 50,02 |
| 1925 | 960 995 | 289 320 | 30,11 | 314 197 | 32,69 |
| 1930 | 1 006 184 | 292 580 | 29,08 | 319 166 | 31,72 |
| 1935 | 1 060 431 | 292 946 | 27,63 | 323 227 | 30,48 |
| 1939 | 1 108 946 | nincs törvényhatósági választás | | 359 051 | 32,38 |
| 1945 (06.30.) | 907 774 | 636 824 | 70,15 | | |
| 1945 (08.31.) | 959 076 | | | 653 825 | 68,17 |

A budapesti lakosoknak – szemben a Horthy-korszak 30% körüli arányával – 1945-ben 70%-a rendelkezett választójoggal, ami a 20. életévet, a választójogi korhatárt betöltött lakosok 85-90%-át jelentette.[4] Érdemes párhuzamba állítani az 1920. és az 1945. évi választásokat: mindkét esetben a világháborús vereség után jelentős tömegek kapták meg ezt az alapvető politikai jogot, az adott korban általánosnak tartott választójogot.[5] A kizártak köre ugyanis a mai fogalmaink szerint szükségesnél (elítéltek, gondnokság alatt állók stb.) mindkét esetben tágabb volt, 1920-ban elsősorban a 24 éves korhatár és a nőknek előírt írni-olvasni tudás,[6] míg 1945-ben főként a német nemzetiségűek, továbbá a jogszabályban meghatározott fasiszta szervezetek vezető tisztségviselőinek kizárása miatt. Az 1945. évi magas választójogosultsági arányhoz a korábban szigorú helybenlakási cenzus enyhítése,[7] illetőleg e feltétel korlátozott alkalmazása is hozzájárult. A törvényhatósági voksolásnál először június 1-i, a nemzetgyűlési esetében szeptember 1-i határidőt adtak meg, de a későbbi kiegészítő rendeletekben ez alól felmentést adtak a folyamatosan hazaérkező jelentős számú hadifogolyra, üldözöttre és deportáltra tekintettel.[8]

A választójog nagyarányú kiszélesítése megszüntette a budapesti közigazgatási kerületek közötti, eltérő társadalmi szerkezetből (is) fakadó korábbi egyenlőtlenségeket: míg 1939-ben a

[4] 1945-ben a pontos adatok megállapítását nehezíti, hogy hónapról hónapra jelentősen változott a népességszám: Budapestre ebben az időszakban a rendőrségi bejelentések szerint havonta több mint 30 ezren érkeztek (vissza). Lásd Török István korabeli statisztikája, újraközli: „Kelet Párizsától" a „bűnös városig". Szöveggyűjtemény Budapest történetének tanulmányozásához. II. k. 1930–1990. Összeáll., szerk.: SIPOS András, DONÁTH Péter. BFL–BTF, Budapest, 2000. 255-260. o.

[5] Az 1920-as jogkiterjesztésről: IGNÁCZ Károly: A hatalom eszközei a választói akarat „korrigálására". A törvényhatósági választási rendszer elvei és gyakorlata Budapesten a Horthy-korszakban. *Múltunk,* L. (2005) 1. sz. 218–220. o.

[6] 1920-ban a fővárosi lakosok 50%-ának volt választójoga, ami a 20 éven felüliek 72 %-át, a 24 éven, a választójogi korhatáron felüliek 84%-át. A számításhoz szükséges 1920. évi kormegoszlás forrása: *Budapest Statisztikai Évkönyve,* 1921–1924. 34–35. o.

[7] Két világháború közötti időszakban a parlamenti választásoknál két, a törvényhatóságiak esetében Budapesten 6 év helybenlakást írtak elő a választási törvények.

[8] A táblázatban az eltérő határidők miatt vettem más-más dátumot és népességszámot két 1945-ös választás esetében. Az újabb választási rendeletek: 8410/1945. ME. sz. rendelet. *Magyar Közlöny* 1945. szeptember 21. 2. o.; 8660/1945. ME. sz. rendelet. *Magyar Közlöny* 1945. szeptember 26. 3. o.

jogosultak aránya a budai elit I. és II. kerületben kétszerese volt a munkások lakta Angyalföldhöz (XIII.)[9] képest (43%, illetve 21%), addig 1945-ben ilyen nagy különbségeket már nem találunk. Ezzel magyarázhatjuk, hogy az egyes területeken a jogkiterjesztés mértékében jelentős eltérések voltak (lásd a *2. táblázat* utolsó oszlopát).[10]

*2. táblázat.* Az 1945. évi választói jogkiterjesztés mértéke a budapesti közigazgatási kerületekben

| Közigazgatási kerületek | 1939. évi | | | 1945. évi | | | Az 1939 és 1945 közötti | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | népesség száma | választójogosultak | | népesség száma | választójogosultak | | népesség-csökkenés | jogosult-növekedés |
| | | száma | aránya | | száma | aránya | | |
| | N | N | % | N | N | % | % | % |
| I. | 21 926 | 9 592 | 43,75 | 11 710 | 8 366 | 71,44 | -46,59 | **-12,78** |
| II. | 60 883 | 25 736 | 42,27 | 45 131 | 32 945 | 73,00 | -25,87 | **28,01** |
| III. | 62 521 | 20 861 | 33,37 | 52 623 | 38 141 | 72,48 | -15,83 | **82,83** |
| IV. | 26 260 | 10 132 | 38,58 | 21 218 | 16 486 | 77,70 | -19,20 | **62,71** |
| V. | 77 116 | 30 355 | 39,36 | 73 858 | 51 430 | 69,63 | -4,22 | **69,43** |
| VI. | 103 600 | 34 733 | 33,53 | 87 880 | 63 212 | 71,93 | -15,17 | **81,99** |
| VII. | 140 858 | 41 073 | 29,16 | 120 565 | 82 726 | 68,62 | -14,41 | **101,41** |
| VIII. | 146 711 | 45 256 | 30,85 | 119 781 | 83 113 | 69,39 | -18,36 | **83,65** |
| IX. | 106 496 | 30 522 | 28,66 | 75 264 | 54 377 | 72,25 | -29,33 | **78,16** |
| X. | 78 223 | 21 224 | 27,13 | 65 977 | 41 108 | 62,31 | -15,66 | **93,69** |
| XI. | 65 376 | 24 939 | 38,15 | 55 293 | 36 967 | 66,86 | -15,42 | **48,23** |
| XII. | 51 444 | 19 545 | 37,99 | 44 802 | 31 363 | 70,00 | -12,91 | **60,47** |
| XIII. | 82 643 | 17 646 | 21,35 | 59 094 | 41 302 | 69,89 | -28,49 | **134,06** |
| XIV. | 84 889 | 27 437 | 32,32 | 74 578 | 55 288 | 74,13 | -12,15 | **101,51** |
| **Budapest** | **1 108 946** | **359 051** | **32,38** | **907 774** | **636 824** | **70,15** | **-18,14** | **77,36** |

A táblázatból látható az I. kerület különlegessége: itt az általános tendenciával szemben csökkent a választójogosultak száma! Ennek magyarázatát – az 1939-ben az átlagosnál magasabb választói arány mellett – a népességcsökkenés szintén kiugró adata adja meg: a budapesti ostrom és az azzal összefüggő elmenekülés miatt a Vár, Tabán és Krisztinaváros alkotta terület lakossága a felére csökkent. Az átlagtól való jelentős eltérést a II. (28%-kal nőtt a jogosultak száma) és a XIII. kerület (134%-kal) esetében azonban már nem a népességcsökkenés eltérő mértéke, hanem az új választójogi szabályozás eredményezte, amely széles rétegek korábbi politikai jogfosztottságát szüntette meg.[11]

[9] 1930 és 1950 között a XIII. kerület csak Angyalföld városrészből állt, a később hozzácsatolt Újlipótváros akkor még az V. kerület része volt.

[10] 1945-ből a törvényhatósági választások adatait vettem, mivel a népesség kerületi adatai az 1945. június 30-i állapotra vonatkoznak: *Budapest Statisztikai Évkönyve az 1944-1946. évekről.* 18. o. Az 1939-es adatok: *Budapest Statisztikai Évkönyve,* 1940. 64. o. és 1941. 224. o.

[11] 1939-ben az életkori és műveltségi cenzusok (1938. évi XIX. tc.), valamint a második zsidótörvény (1939. évi IV. tc.) rendelkezései miatt volt korlátozott a választójog.

## Az induló pártok és eredményeik

1945-ben a két választáson az Országos Nemzeti Bizottság döntése alapján ugyanazok a pártok vehettek részt.[12] Első esetben azonban a két munkáspárt közös listát állított (Dolgozók Egységfrontja néven), majd az előzetes várakozásoktól elmaradt eredmény után a nemzetgyűlési választáson a kommunisták és a szociáldemokraták már külön indultak. Némely korabeli és utólagos értékelés[13] is hivatkozik arra, hogy a közös lista miatt a szociáldemokrata szavazók egy része átszavazott volna a kisgazdapártra, azonban ezt a választási eredmények nem támasztják alá.[14] Az egyes pártlisták budapesti szavazatarányai ugyanis szinte teljesen megegyeznek – a Kisgazdapárt esetében például mindkétszer 50,5% –, és a kerületi eredmények nagy része is csak maximum 1-1 százalékponttal tér el egymástól, ahogy azt a 3. *táblázat* mutatja (a fővárosban legerősebb három párt esetében).[15]

*3. táblázat.* A 1945. évi törvényhatósági (okt. 7.) és a nemzetgyűlési (nov. 4.) választás budapesti eredményeinek összehasonlítása, kerületi szinten

| Közigazgatási kerületek | A Kisgazdapárt | | | A két munkáspárt (MKP+SZDP) | | | A Polgári Demokrata Párt | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | szavazatarányai, % | | változás | szavazatarányai, % | | változás | szavazatarányai, % | | változás |
| | okt. 7. | nov. 4. | %pont | okt. 7. | nov. 4. | %pont | okt. 7. | nov. 4. | %pont |
| I. | 77,60 | 75,23 | **-2,37** | 17,97 | 18,52 | **0,55** | 2,15 | 4,17 | **2,02** |
| II. | 72,47 | 70,36 | **-2,11** | 21,33 | 22,44 | **1,11** | 3,54 | 4,82 | **1,28** |
| III. | 52,61 | 53,31 | **0,70** | 41,22 | 41,04 | **-0,18** | 1,77 | 2,43 | **0,66** |
| IV. | 64,85 | 63,14 | **-1,71** | 25,36 | 26,40 | **1,04** | 6,62 | 7,68 | **1,06** |
| V. | 38,29 | 37,45 | **-0,84** | 47,47 | 51,56 | **4,09** | 10,17 | 7,58 | **-2,59** |
| VI. | 38,19 | 39,05 | **0,86** | 51,93 | 52,39 | **0,46** | 6,58 | 5,81 | **-0,77** |
| VII. | 36,35 | 38,10 | **1,75** | 55,62 | 55,46 | **-0,16** | 5,09 | 4,13 | **-0,96** |
| VIII. | 53,84 | 53,98 | **0,14** | 41,26 | 41,32 | **0,06** | 2,63 | 2,78 | **0,15** |
| IX. | 54,28 | 54,24 | **-0,04** | 41,08 | 41,18 | **0,10** | 2,32 | 2,71 | **0,39** |
| X. | 47,43 | 47,43 | **0,00** | 48,84 | 48,68 | **-0,16** | 1,54 | 2,24 | **0,70** |
| XI. | 69,61 | 67,03 | **-2,58** | 25,20 | 26,00 | **0,80** | 2,62 | 4,70 | **2,08** |
| XII. | 74,22 | 72,82 | **-1,40** | 19,99 | 20,87 | **0,88** | 2,74 | 3,74 | **1,00** |
| XIII. | 32,81 | 32,99 | **0,18** | 63,89 | 63,78 | **-0,11** | 0,94 | 1,33 | **0,39** |
| XIV. | 56,40 | 56,61 | **0,21** | 38,68 | 38,82 | **0,14** | 2,23 | 2,48 | **0,25** |
| **Budapest** | **50,51** | **50,51** | **0,00** | **42,79** | **43,26** | **0,47** | **3,83** | **3,88** | **0,05** |

[12] BALOGH Sándor: Szabad és demokratikus választás – 1945. In: *Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998.* Szerk.: Földes György, Hubai László. Napvilág Kiadó, Bp., 1999. 216. o.

[13] Pásztor Tamás kisgazdapárti és Rónai Sándor szociáldemokrata politikusok véleményét egyetértőleg idézi: SÁGVÁRI Ágnes: Az 1945-ös budapesti választások. *Párttörténeti Közlemények*, V. (1959) 3–4. sz. 221. o.

[14] Erre jutott már Faragó Gyula, a szociáldemokraták választási statisztikusa is, aki a közel azonos munkáspárti eredmények alapján utólag is helyesnek tartotta a közös lista állítását. Lásd az 1945. decemberi jelentését a budapesti (IV. kerületi) választásokról: PIL 283. f. 38/12. ő.e. 17., 20. és 30. lapok.

[15] A munkáspártoknál az első adatoszlop a Dolgozók Egységfrontjára vonatkozik, a második az MKP és az SZDP eredményeinek összeadásával jött létre. A táblázatból kimaradt Nemzeti Parasztpárt budapesti eredménye 2,01% és 1,60%, a Magyar Radikális Párté 0,87 és 0,74%. Mindkét pártnál a kerületi eltérések fél százalékponton belül maradnak, egy kivétellel (NPP, III. kerület: -1%). Az adatok forrása: a) törvényhatósági: PIL 283. f. 28/22–36. ő.e. és 38/12. ő.e.; b) nemzetgyűlési: HUBAI: i.m. CD-ROM.

Az egyetlen igazán kiugró adat az V. kerületé (Lipótváros-Újlipótváros),[16] ahol októberről novemberre a munkáspártok összesített eredménye négy százalékponttal nőtt. Ennek hátterében viszont nagy valószínűséggel a liberálisoktól, a Polgári Demokrata Párttól (PDP) való szavazói átvándorlás állt. A politikai erőtérben ugyanis változás történt: míg a korábban kereszténypárti Shlachta Margit októberben még a kisgazdák fővárosi listáján szerepelt, addig novemberben már gróf Pálffy Józseffel, az egyik új kereszténypárt vezetőjével együtt a Polgári Demokrata Párttal (PDP) kötött választási megállapodást.[17] Ennek hatására a PDP a budai kerületekben (I-II., XI-XII.) és a Belvárosban (IV.) némileg jobb, a korábban liberális bázisnak számító V–VII. kerületekben viszont rosszabb eredményt ért el a nemzetgyűlési választáson.[18] Az V. kerület szavazópolgárainak esetében pedig a pártpolitikában zajló személyi változásokra való érzékenységről, tudatosságról beszélhetünk, s nemcsak ekkor, hanem 1947-ben is, amikor Peyer Károlynak a szociáldemokratáktól a radikális párthoz való átállását szintén jelentős számban követték.[19] 1945-ben összességében azonban a bal-jobb, kisgazda-munkáspárti megosztottság stabilnak bizonyult, a két tábor között jelentősebb átszavazás nagy valószínűséggel nem történt a két választás viszonylatában.

Az 1945. évi választások másik sajátossága, hogy a férfi és női szavazatokat külön számolták, így a két nem eltérő választói magatartását is vizsgálni lehet. Ez Budapest esetében különösen fontos, mert a fővárost jellemezte a legnagyobb nőtöbblet: 1000 férfiszavazóra 1479 női szavazó jutott, azaz a választók 60%-a nő volt. A *4. táblázat* jól illusztrálja, hogy ez milyen módon befolyásolta a törvényhatósági választás eredményét.

*4. táblázat.* A férfi és a női választói magatartás közötti eltérés az 1945. évi törvényhatósági választásokon

| Az érvényesen szavazók köre | Férfi szavazók | | Női szavazók | | Együttesen | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | N | % | N | % | N | % |
| Összes szavazó | 235 176 | 40,34 | 347 851 | 59,66 | 583 027 | 100,00 |
| FKGP | 109 797 | 46,69 | 184 682 | 53,09 | 294 479 | 50,51 |
| DEF (MKP+SZDP) | 108 364 | 46,08 | 141 111 | 40,57 | 249 475 | 42,79 |

[16] A korabeli V. kerület nem azonos a maival, 1945-ben a Belváros még önálló kerület (IV.) volt.
[17] Az Országos Nemzeti Bizottságnál két Demokrata Néppárt nevű szervezet is jelentkezett a választásokon való indulásra, amire a Barankovics István vezette pártnak adtak engedélyt, a gróf Pálffy-félének nem. HUBAI: i.m. I. kötet 72–73. o.
[18] Az ezt magyarázó okok részletesebb kifejtését lásd alább, az egyes pártok és irányzatok területi (választói) bázisának tárgyalásakor.
[19] A Magyar Radikális Párt az 1947. évi országgyűlési választásokon a fővárosi 3%-hoz képest az V. kerületben majdnem 10%-ot ért el (1945-ben ugyanott még csak 2%), miközben az SZDP szavazataránya ugyanott 1945-höz képest 9 százalékponttal visszaesett. Az 1947-es eredmények: HUBAI: i.m. CD-ROM.

A férfiak körében a két nagy erő között „döntetlen” született, a női szavazóknál azonban a kisgazda párt győzött, méghozzá jelentős különbséggel a munkáspárti lista előtt. A budapesti választásokat tehát egyértelműen a nők döntötték el. Nem véletlen, hogy a választások után készült szociáldemokrata beszámoló külön foglalkozott a nők „konservátivismusának és szervezetlenségüknek” náluk jelentkező problémájával. A választói névjegyzékek foglalkozási adatait is feldolgozó jelentés a „háztartásbeli” gyűjtőnév alatti, jelentős számú személy, valamint a háztartási alkalmazottak csoportjának jobb megismerését, ezáltal hatékonyabb „elérését” jelölte meg fontos és sürgős feladatként. Ehhez a munkához többek között a házfelügyelők szervezését tartotta szükségesnek, akik a párt számára értékes felvilágosítást és segítséget nyújthatnak.[20]

## Az eredmények területei eltérései: az egyes pártok szavazóbázisa

A törvényhatósági választások esetében rendelkezésünkre állnak az eredmények a legrészletesebb, szavazóköri bontásban,[21] így az egyes pártok bázisára is következtetni tudunk. Ennek egyik eszköze egy-egy párt legjobb és legrosszabb 50-50 szavazókörének (ez az összes szavazókör kb. 10-10%-a)[22] kiválasztása és bemutatása. A pártok eredményeit vizsgálva kiderül, hogy a „kiugró” szavazókörök általában egymás mellett helyezkednek el, összefüggő területet alkotnak, azaz nem véletlenszerű az elhelyezkedésük. E területek eltérő társadalmi jellemzőiből így következtetni lehet a különböző pártok szavazóbázisának fő jellegzetességeire.[23]

A Kisgazdapárt (FKGP) legjobb szavazóköreinek túlnyomó többsége egy nagyjából összefüggő terület alkot a belső budai részeken: a szinte teljes I. kerület, a Viziváros (a II. kerületből) és a XI–XII. kerületek belső részei (például az Alkotás utca, Németvölgy, Gellérthegy, Lágymányos, Bartók Béla út). Emellett még egy kisebb rész van Budán, Hűvösvölgy környékén. Pesten szintén csak egy kisebb, belső-józsefvárosi kisgazda tömb található a Kálvin-tér közvetlen közelében. Mindez jól mutatja, hogy a párt a magas társadalmi státuszú, elit városrészekben, jellemzően a korábbi úri polgárság, a keresztény értelmiségiek és köztisztviselők családjai által

[20] Faragó Gyula idézett jelentése. PIL 283. f. 38/12. ő.e. 12–13. és 24. lapok.
[21] PIL 283. f. 28/22–36. ő.e. és 38/12. ő.e.
[22] 596 területi egységet lehetett területileg elhatárolni, mert a szavazókörökön belüli további bontásokra (a, b) pontos leírást csak a IV. kerület esetében sikerült találni. Ráadásul utóbbi alapján megállapítható, hogy a további felosztások a belső részeken már háztömböket is kettévágtak. Az 1945. évi törvényhatósági választás szavazóköri utcajegyzéke: PIL 283. f. 28/21. ő.e.
[23] A Politikatörténeti Intézet „Budapest Választási Atlasza” kutatásának keretében az 1925–1945 közötti parlamenti és törvényhatósági választásokról szavazóköri szintű választási térképek kerültek megrajzolásra. Ezek felhasználásával készült az alábbi leírás és elemzés.

lakott területeken szerepelt a legjobban. Ez természetesen közel sem azt jelenti, hogy a párt szavazói alapvetően, vagy akárcsak legnagyobb számban ezekből a rétegekből kerültek ki, hiszen a kisgazdák a fenti területeken a szavazatok 75-86%-át kapták! Az viszont megerősíthető, hogy budapesti választásokon az FKGP inkább polgári pártnak számított, ahogy azt a listáján indított jelöltek jó része is mutatja. A legkiugróbb szavazókör egyébként Külső-Józsefvárosban, az Orczy-kertnél volt, ahol a jegyzőkönyv csak férfiszavazatokat rögzített. E meglepő tény azzal magyarázható, hogy az ott található Ludovika Katonai Akadémia önállóan alkotta azt a szavazókört, ennek megfelelően a választói névjegyzékben csak katonák szerepeltek. A társadalmi szempontból homogén egységnek köszönhetően így ebben az esetben egyértelműen kijelenthetjük, hogy a főleg vidékről származó katonatisztek túlnyomó többsége a kisgazdákat támogatta.

A párt leggyengébb területei közül kiemelkedik Belső-Erzsébetváros (a VII. kerület nagykörúton belüli része), főleg a Király utca környéke (a kapcsolódó VI. kerületi szavazókörök is). Ezenkívül sok újlipótvárosi és angyalföldi szavazókör került be a legrosszabb 10%-ba, ahol a Kisgazdapárt „csak" 14-28%-os szavazatarányt ért el. Nem meglepően a fő riválisa, a Dolgozók Egységfrontja viszont elsősorban ezeken a helyeken szerepelt jól. Belső-Erzsébetváros, az angyalföldi szavazókörök fele, továbbá néhány külső-ferencvárosi, külső-józsefvárosi és kőbányai egység alkotja a legjobb területeket, ahol a szavazatok 64-80%-át szerezte meg a kommunista-szociáldemokrata közös lista. A két párt fő bázisává 1945-ben a munkások által lakott részek mellett tehát a korábban a zsidó kispolgárság lakhelyének számító városnegyed[24] vált. A legrosszabb eredményű (11-19%) szavazókörei pedig szinte pontosan megegyeznek a kisgazdák legjobbjaival.

A polgári demokraták igen koncentrált szavazóbázissal rendelkeztek: a legjobb ötven szavazókörük közül, ahol a szavazatok 10-23% kapták, az első tizenegy mind, összesen pedig harminc darab V. kerületi volt![25] Lipótvárost és főleg Újlipótvárost tekinthetjük ezért az alapbázisnak, amihez VI. és VII. kerületi, alapvetően nagykörúton belüli egységek csatlakoztak. Ez a típusú területi koncentrálódás már a II. világháború előtti liberális pártokat is jellemezte, és egybeesett a főként zsidó származású nagypolgárság, értelmiség és magántisztviselői réteg legjellemzőbb lakóhelyeivel.[26] A PDP leggyengébb szavazókörei (1% alatti eredmény) elsősorban a munkások lakta városrészekben, Angyalföldön, Kőbányán és Külső-Ferencvárosban találhatóak, valamint a XIV. kerület délkeleti részén. (Zugló, Rákosfalva).

[24] ZEKE Gyula: A budapesti zsidóság lakóhelyi szegregációja a tőkés modernizáció korszakában (1867–1941). In: *Magyarország társadalomtörténete II. 1920–1944. (Szöveggyűjtemény).* Szerk.: Gyáni Gábor. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., d.n. 337. o.

[25] Ennek köszönhetően a budapesti átlagukhoz (3,8%) képest az V. kerületben kiugróan jól (10% fölötti eredmény) szerepeltek.

[26] ZEKE: i.m. 337–339. o.

A további két párt területi megoszlása két, illetve egy százalékos eredményükből fakadóan nagyobb eltéréseket nem tud mutatni, bár a Nemzeti Parasztpártnál a III. kerület külső, nyugati része (4-10%), illetve a Magyar Radikális Pártnál a PDP-hez hasonlóan Lipótváros és Újlipótváros (2-7%) ugrik ki a legjobb szavazókörök vizsgálatánál. A legrosszabb 10%-nál már ilyen elhatárolást sem lehet tenni, az említett városrészeken kívül minden kerületből bekerült a mintába pár egység.

## Az 1939-es és 1945-ös választási eredmények területei megoszlásának összehasonlítása

Érdemes hasonló módszerrel megvizsgálni az 1939. évi országgyűlési választások budapesti eredményeit,[27] majd összevetni az 1945-ös adatokkal. A tagoltabb 1939-es pártstruktúra miatt bizonyos esetekben az egymáshoz ideológiailag közel álló pártokat irányzatokba (keresztény-nemzeti, szélsőjobb) vontam össze. Az egyes pártok, irányzatok legjobb és legrosszabb szavazóköreinek szintén 10-10%-át (1939-ben ez 25-25 darab)[28] tekintettem pozitív és negatív értelemben kiugrónak. Az összehasonlítás természetesen csak korlátozott lehet, mert a fentebb bemutatott nagyarányú jogkiterjesztés, valamint a háborús népességcsökkenés következtében a választók köre jelentősen megváltozott. Ezeket a körülményeket az adatok értékelésénél, a következtetések levonásánál figyelembe kell venni.

A keresztény-nemzeti irányzat, amely döntően az akkori jobboldali kormánypárt, a Magyar Élet Pártját (MÉP) jelenti,[29] szerepelt a legjobban Budapesten közel 40%-os szavazati aránnyal. A legjobb szavazóköreinek eloszlása az 1945-ös Kisgazdapártéhoz nagyon hasonló: lényegében ugyanaz az összefüggő belső budai tömb rajzolódik ki. Azon kívül csak különálló egységek vannak (pl. Hűvösvölgynél), valamint az akkori X. kerülethez tartozó Tisztviselőtelep. A keresztény-nemzeti pártok e helyeken a szavazatok 54-66%-át kapták, ami jelentősen elmarad az FKGP 1945-ös kiugró eredményeitől. A fővárosban a polgári gondolatot képviselő kisgazdáknak ezért nyilvánvalóan az új szavazók közül is sokakat sikerült megnyerniük, de a párt alapbázisát mégis a hagyományos jobboldali területek jelentették.[30]

A munkáspártokat értelemszerűen az 1939-es Szociáldemokrata Párttal (SZDP) érdemes összehasonlítani. Utóbbi legjobb összefüggő területei elsősorban Angyalföldön, továbbá Külső-

[27] Az 1939-es szavazóköri adatok forrása: MOL K2 796-798.
[28] 1939-ben 350 szavazókörben szavaztak a budapestiek, de területileg ez csak 250 egységet jelent, mivel sok szavazókör választóit két részre (a, b) osztották az oda tartozó utcák jegyzékének ABC-sorrendje alapján.
[29] A MÉP-en (33%) kívül a Nemzeti Reformpárt (1,6%) és Keresztény Nemzeti Függetlenségi Párt (4,8%) tartozik ehhez az irányzathoz. Lásd HUBAI: i.m. I. kötet 62. o.
[30] A leggyengébb szavazókörök is hasonlóságot mutatnak: 1939-ben egész Belső-Erzsébetváros, valamint belső-terézvárosi és újlipótvárosi területek kerültek e kategóriába, ahol a keresztény-nemzeti irányzat összesítve „csak" 16-23%-ot ért el.

Erzsébetvárosban (a VII. kerület nagykörúton kívül lévő részén) és Külső-Józsefvárosban voltak, a különállóak közül a Mária Valéria telepet magában foglaló külső-ferencvárosi szavazókört érdemes kiemelni. Ezeken a helyeken az SZDP a 12%-os fővárosi átlagához képest 22-38%-os szavazatarányt ért el, amely sokkal alacsonyabb, mint a munkáspártok 1945-ös hasonló értékei. Ennek fényében megállapítható, hogy az új választók körében az egységfront is igen népszerű, talán a legnépszerűbb politikai erő volt.[31]

A liberálisok támogatottságánál már említésre került a sajátos területi koncentrálódásnak a két világháború közötti, és a háború alatti változások ellenére[32] 1945-re is kiterjedő határozott kontinuitása. Az 1939-ben a budapesti szavazatok 16,4%-át megszerző Polgári Szabadság Párt (PSZP) szintén a Lipótváros, Újlipótváros, Belső-Terézváros és Belső-Erzsébetváros alkotta pesti tömbben szerepelt a legjobban (kiugró, 40-63%-os eredmény!), és a munkáskerületekben (szinte teljes Kőbánya mellett angyalföldi és külső-ferencvárosi szavazókörök), valamint Zugló és Rákosfalva térségében a leggyengébben (1-4%). Fontos különbség az eddigi összehasonlításokhoz képest, hogy a PSZP nemcsak arányaiban, de nominálisan is több szavazatot kapott, mint 6 évvel később a polgári demokraták és a radikálisok együttvéve.[33] Ebben a háború alatti változásokon és embervesztéségen túl az is szerepet játszott, hogy 1945-ben az utóbbi pártoknak lényegében nem sikerült új választói rétegeket megnyerniük az általuk képviselt liberális gondolatnak. A nagyarányú jogkiterjesztés viszont megszüntette ezen irányzat támogatóinak a szavazók körében való korábbi felülreprezentáltságát, aminek következtében a liberálisok a kisebb politikai pártok közé kerültek a fővárosban is, nem tudván érdemben befolyásolni a két nagy, bal- és jobboldali tábor választási küzdelmét.

Végül az 1939. évi választásokon sikeresen szereplő széljobboldali irányzat, amely elsősorban a Nyilaskeresztes Pártot jelenti,[34] 30%-os budapesti eredményét érdemes részletesebben megvizsgálni. A szélsőjobb legjobb összefüggő területe a III. kerület középső és északi részén található (a kerület szavazóköreinek több mint fele bekerült a mintába), ezen kívül kisebb kiugró tömbök vannak Zugló, Kőbánya és a budai XI. kerület külső részeiben. Azaz Óbudával együtt a budai és pesti városmagtól távol eső, a városhatár közelében lévő szavazókörök dominanciája a jellemző. Legrosszabbul a pesti városmagban szerepeltek, főleg Lipót- és Újlipótvárosban, valamint több VI–VII. kerületi egységben. De a többi párthoz, irányzathoz képest a szélsőjobb eredményei a

[31] A szociáldemokraták 1939-ben is a belső-budai részeken szerepeltek a legrosszabbul (2-4%).
[32] A háborúnak a társadalomra, a lakáshelyzetre való hatását egy lipótvárosi példán bemutató tanulmány szerint: „A zsidónak minősített lakások újraosztása és bombakárosultak elhelyezése által dominált 1944–1945-ös cserélődési periódusban adataink a lakások közötti mozgások erős helyi, városrészen belüli kötöttségét mutatják". NAGY Ágnes: Hatalom – lakásrendszer – társadalom. Egy lipótvárosi bérház lakói 1941 és 1960 között. Korall 17. 162. o.
[33] 1939-ben a PSZP közel kétszer annyi szavazatot kapott (47 584), mint 1945-ben a PDP (22 312) és a MRP (5059).
[34] A nyilasok (25,2%) mellett a fővárosban a Nemzeti Front (4,9) tartozik ehhez az irányzathoz. HUBAI: i.m. I. kötet 62–63. o.

legkevésbé szórtak, a legjobb területein „csak” a szavazatok 38-50%-át, a leggyengébb helyeken 8-20%-át kapta meg. A szakirodalomban nem véletlenül hangsúlyozzák a mozgalom keverék jellegét, azaz hogy minden társadalmi rétegből tudott támogatókat szerezni.[35] Ezen túlmenően az 1939-es szélsőjobb és bármelyik 1945-ös párt eredményeinek térbeli megoszlása között első megközelítésben nem lehet komolyabb hasonlóságot felfedezni, aminek fényében mind a nyilas-kisgazda, mind a nyilas-kommunista szavazói bázis azonosságára vonatkozó (korabeli, illetve utólagos) közkeletű vélemények – legalábbis a főváros esetében – felületesnek tűnnek.

Az egyes pártok választóinak társadalmi hátteréről alaposabb képet lehet majd alkotni a fennmaradt 1945-ös törvényhatósági választói névjegyzékek feldolgozásával, amelyek szavazókörönként tartalmazzák az oda besorolt választójogosultak számos fontos személyes adatát (név, lakcím, születési év és hely, foglalkozás stb.).[36] A megelőző korszakkal való összevetéshez, a korábbi választók sorsának, a jogkiterjesztés helyi sajátosságainak vizsgálatához e forrás mellett az 1942. és 1943. év végén készült hasonló névjegyzékek nyújthatnak segítséget.[37]

In: Az 1945. évi választások Budapesten. In: *Tiltott történelmünk 1945–1947*. Szerk.: Horváth János. Osiris, Budapest, 2006. 44–55. o.

[35] RÁNKI György: Az 1939-es budapesti választások. *Történelmi Szemle*, 1976. 4. sz. 629. o.; HUBAI László: A politikai irányzatok választási eredményeinek kontinuitása 1920–1947. *Múltunk*, 1999. 1. sz. 51. o.
[36] Budapest Főváros Levéltára (BFL) IV.1404 : Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága Igazoló Választmányának iratai.
[37] BFL IV.1405 : Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai.